

Александар РАСТОВИЋ
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за историју
Ниш

МАКЕДОНСКО ПИТАЊЕ У БРИТАНСКОМ ПАРЛАМЕНТУ 1903-1908*

Апстракт: Рад се бави улогом британског парламента у афирмацији и решавању македонског питања. У периоду од 1903. до 1908. о Македонији се раправљало више од осамдесет пута. Британски посланици су се интересовали о току спровођења Мирцтешког реформског пакета, формирању посебног македонског буџета, немирима, жртвама, упаду устаничких чета са територије суседних балканских држава. Својим снажним ангажовањем, оштрим дискусијама, бритким критикама на рачун британске владе и Форин офиса одиграли су важну улогу у покретању јавног мњења у прилог коначног решавања македонског питања.

Кључне речи: Македонија, македонско питање, реформе, Велика Британија, Србија, Балкан.

---

* Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства за науку и технолошки развој *Између европских узора и стереотипа: Српска национална интеграција 1804-1918*. (Ев. број 147036).

У британском парламенту се о Македонији¹ и македонском питању² од 1903. до 1908. године разговарало више од осамдесет пу-

---

¹ Македонија (Вардарска, Пиринска, Егејска) је географски простор у јужном делу Балканског полуострва. Стојан Новаковић за границе Македоније узима граничне линије које је изнео Владимир Карић. По њему Македонија се на северозападу граничи са Шар- планином и Црном Гором, на западу са Црним Дримом и планинама на западној обали Охридског и Преспанског језера. На југу се спушта ка сливу реке Девола, а затим пење ка планинама Нереч, Нице и Кожух. Одатле прелази преко Вардара и Беласице до Струме и јужно од реке Струмице. Источна граница се протеже реком Струмом до Осоговских планина и граница Србије. В. Карић, Српска земља, Београд 1882, 123-127. По мишљењу Јована Цвијића права, историјско-географска Македонија обухвата централне и јужне делове Балканског полуострва који се наслањају на Пелеш и Егејско море. Њене границе се подударају са међама Солунског и Битољског вилајета. Границе праве Македоније простиру се јужно од међа Скопске области ка Вардару до Солуна обухватајући претежно средњи и доњи слив Вардара, крајеве око великих језера на западу и Струме и Месте на истоку. Јован Цвијић, Објашњење етнографске карте, Гласник српског географског друштва, св. 2, Београд 1913, 249-250, Исти, Основи за географију и геологију Македоније и Старе Србије, I, Београд 1906, 45. Снажан утицај бугарске пропаганде, ВМРО-а, и планирано извођење реформи у Солунском, Битољском вилајету, утицало је да се у дипломатском смислу под Македонијом подразумевају територије та два вилајета у европском делу Турске. Љ. Алексић Пејковић, Ж. Анић, Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903-1914, књига II-додатак 2, Организација Српска одбрана 1906. године, Београд 2007, 739.

² Објављене су многобројне студије и научни чланци о Македонском питању од 1903. до 1908, у српској, македонској и англосаксонској историографији. Најзначајнији су: G. F. Abbot, *Macedonia and its Revolutionary Committees*, London 1903, M. S. Anderson, *The Eastern Question 1774-1923. A Study in the International Relations*, London 1966, X. Андонов Пољански, *Британска библиографија за Македонија*, Скопље 1966, Исти, *Велика Британија и Македонија*, Годишен зборник, књ. 5-6 (31-32), Скопље 1979/80, 17-60, Исти, *Одгласот на Илинденското востание во Америка и Европа*, Историја, IV, 1, Скопље 1968, Исти, *Странскиот печат за Илинденското востание*, Скопје 1953, K. Blind, *Macedonia and England's Policy*, London 1903, 741-755, J. D. Bouchier, *Macedonia*, The Encyclopedia Britannica, vol. XVIII, (1911), H. N. Brailsford, *Macedonia: Its Races and their Future*, London 1906, Isti, *The Macedonian Revolt*, The Fortnightly Review, vol. LXXIV, Jule to December 1903, London 1903, N. Buxton, *Future of Macedonia*, London, s.a, R. Crampton, *James Bouchier an Appreciation*, South Slav Journal, vol. 18, N° 3-4, 1997, London 1997, 95-102, S. Fisher Galati, *IMRO, Its Significance in "Wars of National Liberation,"* East European Quarterly, vol. VI, January 1973, N° 4, 454-472, B. G. Gounaris, *Social Cleavages and National "Awakening" in Ottoman Macedonia*, East European Quarterly, XXIX, N° 4, January 1996, Colorado 1996, 409-427,

та (1903-шест пута, 1904-шеснаест, 1905-осамнаест, 1906-деветнаест, 1907-тринаест и 1908-десет пута). Овој проблематици Доњи дом посветио је чак седамдесет четири седнице, а Дом лордова шест својих сесија. Македонска проблематика је у највишем законодавном телу Велике Британије разматрана у виду дискусија о ситуацији у југоисточној Европи, на Балкану и у три европска вилајета Турске и то на посебним пленарним седницама или постављањем посланичких питања и давањем одговора на њих и то најчешће од стране шефа Форин офиса и државних подсекретара, а врло ретко од председника владе или министара.

D. O. Goodman, *The Emergence of the Macedonian Problem and relations between the Balkan States and the Great Powers 1897-1903*, London 1953, P. P. Graves, *Briton and Turk*, London s. a, Љ. Доклестић Љ, *Српско-македонските односи во XIX-от век до 1897 година*, Скопје 1973, М. А. Харбен М. А, *Great Britain and the Macedonian Question 1903-1908*, London 1963, А. Илиева, *Британска сведоштва за Македонија во 1904 година*, Литературен збор, XXVII, 4, Скопје 1980, 71-78, Ј. М. Јовановић, *Јужна Србија од краја XVIII века до ослобођења*, Београд 1990, N. Lange-Akmund N, *The Macedonian Question 1893-1908*, New York 1998, D. M. Mason, *Macedonian and Great Britain Responsibility*, London 1903, H. V. Nevinson, *Fire of Life*, London 1935, С. Новаковић, *Балканска питања и мање историјско-политичке белешке о Балканском полуострву 1886-1905*, Београд 1906, D. M. Perry, *The Politics of Terror. The Macedonian Revolutionary Movements 1893-1903*, London 1988, В. Поповић, *Источно питање*, Београд 1996, С. Price, *The Balkan Cockpit*, London s.a, F. A. Radovich, *Britains Macedonian Reform Policy 1903-1905*, The Historian. A Journal of History, vol. XLIII, N° 7, November 1980, 493-508, R. A. Reiss, *The Comitadji Question in Southern Serbia*, London 1924, F. Schevill, *The Balkan Peninsula and the Near East. A History from the Earliest Times to the Present Day*, London 1922, *The Macedonian Crisis*. Balkan Committee, London 1903, С. Симић, *Македонско питање*, Београд 1908, С. Терзић С, *Срби и македонско питање, Етнички састав становништва Србије и Црне Горе и Срби у СФРЈ*, Београд 1993, М. Војводић, *Друштво Светог Саве*, Београд 1999, Исти, *Србија и македонско питање*, Историјски гласник, 1-2, (1990-1992), Београд 1992, 33-49, Исти, *Србија, српско питање и Турска крајем XIX и XX века*, Међународни научни скуп, "Ислам, Балкан и велике силе", Историјски институт САНУ, Београд 1997, 373-384, Ј. Заметица, *The Macedonian Question among British Contemporaries: Serbophiles and Bulgrophiles (1897-1920)*, Међународни научни скуп: "Европа и Источно питање (1878-1923). Политичке и цивилизацијске промене, Зборник радова књ. 18, Историјски институт САНУ, Београд 2001, 321-339, Ј. Цвијић, *О јадранском и македонском питању*, Говори и чланци III, Београд 1923, L. Villari, *The Balkan Question*, London 1905.

Форму дискусија на пленарним заседањима чешће су упражњавали посланици Горњег дома, укупно шест седница (по једна у 1903, 1906, и 1908, а чак три током 1904), а у Доњем дому овај проблем детаљно је разматран на две седнице током 1906. и 1908. Институцију посланичких питања и одговора као и кратких коментара и реплика више су користили представници Дома општина (укупно сто двадесет осам питања покренутих на седамдесет две седнице). С друге стране, посланици Дома лордова су у овом петогодишњем периоду само на једној седници током 1906. поставили посланичко питање у вези са издавањем Ираде о увођењу посебног буџета за Македонију.

Парламентарно ангажовање у решавању Македонског питања нарочито је окупирали либералне посланике, мада ни заступници конзервативне оријентације нису заостајали. Ово је помало зачуђујуће ако се зна да су активности британске владе и дипломатије у прилог хришћана Македоније биле интензивније за време конзервативне владе Балфура и шефа Форин офиса лорда Ленсдауна, него у време либералног кабинета Банерман Кемпбела и министра Греја. Можда разлог овоме можемо наћи у томе што је Велика Британија током владавине конзервативаца већу пажњу поклањала одржавању својих стратешких интереса на Балкану него што је водила бригу о унутрашњеполитичким питањима. С друге стране, велики број либералних посланика припадао је Балканском комитету који је начелно промовисао македонску ствар, мада је бар у првим годинама деловања био изразито бугарофилски оријентисан, или су били блиски овом моћном лобију. Посланичка питања која су изношена пред представнике британске владе и Форин офиса у вези са Македонијом обухватала су различиту проблематику. Највеће интересовање владало је за ток извођења реформи и поштовања Мирцтешког споразума, преко питања о увођењу жандармерије, извршавања административних и судских реформи, стања финансија и реформи у сфери фискалне и новчане политике. Такође, честа су била и осетљива питања у вези са упадом устаничких чета из суседних земаља и њиховим деловањем на тлу Македоније, а изношене су и чињенице и подаци о злочинима Турака према тамошњем хришћанском становништву. Упозоравало се и на злодела ривалских хришћанских чета које су се, између осталог, бориле и за престиж и контролу над деловима Македоније и око припадности те територије.

Поред темељне и врло оштре дискусије у којој је често критикована целокупна британска политика, према Балкану и Македонији, инертност Форин офиса, као и непредузимање самосталне акције ван круга деловања осталих чланица европског концерта који је такође оптуживан за недовољно ангажовање, посланици су износили и сопствене предлоге, али и тражили доношење посебних резолуција о Македонији. У њима се захтевало предузимање даљих и хитних мера за окончавање насиља и побошљавање стања у европским деловима Турске. Те предлоге и резолуције парламент је најчешће усвајао и оне су представљале додатни притисак на Форин офис да се много срчаније укључи у решавање македонске проблематике.

Изненађујуће је да је британски парламент посветио огромну пажњу и време разматрању Македонског питања. Међутим, то може тако да изгледа само на први поглед. Радило се о одбрани стратешких интереса једне велике империјалне силе, јер је преко Моравско-вардарске долине водио најближи пут ка Цариграду и Турској, а затим и даље ка Индији, најважној британској колонији, односно Индијском океану и Персијском заливу-стратешки изузетно важним тачкама. Такође, после више деценија својеврсне спољно политичке дефанзиве и незаинтересованости за балканска питања (политика сјајне изолованости) у енглеској јавности и најважнијим политичким круговима сазрева уверење да Лондон свој пољуљани престиж на међународној сцени, посебно након све већег успона германског фактора, може повратити активнијим укључивањем у тамошње догађаје. Зато не треба да чуди низ иницијатива које су колегама у европском концерту слате са британског острва, почев од предлога лорда Ленсдауна у прилог даљих финансијских, судских и административних реформи, допуњених предлозима Едварда Греја о повећању жандармеријских снага и давању много ширих овлашћења такозваним летећим полицијским снагама на терену. Намера лорда Ленсдауна је била да радикалнијим програмом реформи од оног чије су темеље поставили Аустрија и Русија у Мирцштегу одузме Турској све кључне полуге власти у Македонији, јер је било јасно као дан да султан срља у загрљај Немачкој.³ Осим страха од неумереног јачања германског фактора на својеврсни радикализам британске

³ В. Потемкин, *Историја дипломатије* 2, Београд 1949, 165.

политике према Блиском источном питању утицали су и снажна активност парламента, мњења, бројних хуманитарних организација.⁴

Коначно, време је показало да је савезништво на линији Беч-Петроград било неискрено што је потврдило и аустријско добијање концесије од стране Турске за изградњу Новопазарске железнице. Иако је сматрала да је то легитимно право Аустрије, Велика Британија је ипак схватила да се иза те наизлед безазлене трговинске трансакције крију далеко дубљи, стратешки и војнополитички циљеви Аустрије и њеног све моћнијег ментора Немачке да преко ове пруге избију на Егејско море и даље на исток. Зато британска дипломатија ужурбано предлаже читав сет нових реформи за Македонију не би ли направила својеврсну противтежу Аустрији и неутралисала њену предност по питању Македоније, али истовремено истргнула Русију из неискреног аустријског загрљаја. Велика Британија је схватила да и у Русији постају све незадовољнији поступцима својих балканских савезника. Ту руску озлојеђеност због једностраног преговарања са Портом око добијања права на изградњу пруге од Новог Пазара до Солуна можда је најбоље илустровао министар спољних послова Александар Извољски током разговора са Чарсом Хардингом у Ревалу јуна 1908. када му је саопштио да је био изненађен том акцијом свог аустријског колеге и да она представља озбиљно нарушавање статуса кво на Балкану и доводи у питање руско поверење у искреност аустријске дипломатије. Тада је изговорио ону чувену реченицу да би остваривање аустријског железничког плана довело до "германизације Македоније".⁵

Зато су пролећни преговори 1908. на релацији Лондон Петроград били усмерени на то да се руско-аустријском балканском партнерству нанесе коначан, смртни ударац. Енглеска дипломатија је прихватила скоро све предлоге и примедбе руске дипломатије на план Едварда Греја по питању македонских реформи, и тако припре-

---

⁴ В. Samardjiev, *On the Role of Public Opinion in Great Britain Regarding the Reforms in European Turkey and the Idea of Autonomy of Macedonia (1903-1908)*, Etudes balkaniques N° 2/2002, 16.

⁵ G. P. Gooch, H. Temperley, *British Documents on the Origin of the War 1898-1914, vol. V, The Near East. The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-09*, London 1928, N° 195, Visit to the Emperor of Russia at Reval in June 1908, June 12, 1908, 242. (у даљем тексту В. D)

мила чист терен за коначан договор две земље око Македоније, али и других важних проблема до кога је дошло приликом сусрета краља Едварда VII и цара Николаја II Романова у Ревалу јуна 1908. Тада је обзнањено и дефинитивно савезништво две државе, потврђено да је Мирцгешки програм реформи за Македонију мртав, а самим тим и једанаестогодишњи савез Аустрије и Русије око Балкана и Македоније. Коначно, инаугурисан је заједнички предлог реформи за Македонске вилајете који је нудио својеврсну аутономију за те области. Енглези су у Ревалу дали подршку руском контраплану о изградњи пројекта Дунавско-јадранске железнице за руску подршку по питању реформи у Македонији.⁶ У формирању оваквог курса британске политике према Балкану и Македонији огроман допринос дали су у својим дискусијама и предлозима и британски посланици.

Прва, велика и озбиљна расправа у британском парламенту о стању у Македонији отворена је 13. марта 1903, на пленарном састанку Горњег дома. Дискусију је покренуо лорд Томас Њутон, конзервативни посланик, који ће у историји британског парламентаризма остати упамћен као одличан говорник, без длаке на језику, особа која је поред посланика Литона и Спенсера, нарочито оштро критиковала све оне који су били одговорни за тешко стање у коме су се налазила три турска вилајета у Европи. Он је отворено и без увијања као главне кривце за тамошње катастрофално стање апострофирао како своју владу, тако и кабинете Аустрије и Русије, Порту, али и бугарске устаничке чете и њихову владу која их је помагала. Турску владу је оптужио да угњетава хришћане, а Албанце назвао полуварварским фанатичима које Порта не може да контролише. Указао је на то да право на Македонију полажу Срби, Бугари, Грци и да међу њима влада велика мржња⁷. Они врше велику пропаганду при чему пропаганда Срба и Грка слаби. За Србе је истакао да су престали да буду озбиљни такмаци, а и Грци су се компромитовали ратом са Турском и од тада њихова снага слаби. Највећу пропаганду врше

⁶ B. D. vol. V, N° 254, E. Grey to Count Benckendorff, July 15, 1908, 353-354.

⁷ Hansard 1803-2005, *Parliamentary Debates, House of Lords, Debate 13. March 1903*, Series 4, vol. 119 (CXIX), 706, www.hansard.millbanksystems.com/20.april 2010. (у даљем тексту HL Deb)

Бугари које је окарактерисао као "бескрупулозну народност".⁸ Очењујући ситуацију у Македонији жалосном, нарочито се окомио на бугарске револуционарне комитете чији циљ није побошљавање услова живота већ стварање такве ситуације која ће испровоцирати мешање европских сила а све у циљу да Македонија добије аутономију или да се припоји другим земљама. Деловању бугарских револуционара је посветио велики део свог говора упозоравајући да они користе методе уцена, пљачки, изнуда, убистава. На територији Македоније комитети делују кроз наоружане чете које су организоване у Бугарској, а чија је намера да у читаву ствар увуку турску владу како би починила злочине укључујући и убиство недужног народа.⁹ Салву оптужби изнео је и на рачун бугарске владе, која по њему никада није предузела ефективне мере да би зауставила деловање комитета, који су организовани у Бугарској, док се њихови главни штабови налазе у Софији, где се штампа њихова запаљива литература, и држе јавни скупови. На челу тих комитета налазе се пензионисани официри бугарске армије, наоружани су владиним пушкама, а у неким приликама носе бугарске униформе. Признао је да бугарска влада, притиснута протестима са стране, ипак понекада предузима акцију против комитета, чије коловође некако успевају да побегну из затвора.

Надахнуту беседу о македонском питању одржао је и лорд Ленсдаун, шеф Форин офиса који је уверавао посланике да британска влада не може да буде индиферентна према тамошњој ситуацији јер пожар у том делу Европе може да изазове далекосежне међународне проблеме и последице. И он је оптужио бугарске револуционарне комитете да сносе одговорност за тешку ситуацију, али отишао је и корак даље тврдећи да њихова активност не би била могућа да није било дуготрајне погрешне и неприлагођене управе коју је спроводила турска влада.¹⁰ Овом приликом је изнео став који ће касније бити честа тема расправе у британском парламенту, у контексту да ли британска влада има право да предузме и сопствену иницијативу за реформе, независно од европског концерта. Тај став је

---

⁸ Isto, 707.

⁹ Isto, 709.

¹⁰ Isto, 719.

гласио да британска влада прихвата фебруарску шему али оставља простор за њену допуну ако то пракса буде захтевала.¹¹

Скоро годину дана касније, 15. фебруара 1904. Дом лордова је поново једну седницу посветио расправи о стању у југоисточној Европи и условима живота у Македонији. Опет је на себе скренуо пажњу лорд Њутон, можда још оштријим говором. Истакао је да је тамошње стање горе него што је било. Од тада је више хиљада људи изгубило животе, више стотина села уништено, појавило се неколико хиљада избеглица који живе у мизерним условима.¹²

Много оштрије квалификације македонске збиље у свом говору изнео је лорд Виктор Булвер Литон, истичући да је она критична. Иначе, Литон је уз посланика Спенсера био заступник оне струје у британској политици по којој је Енглеска требало да се енергичније умеша у решавање македонског проблема јер је традиција њене спољне политике да има велике интересе на Блиском Истоку, који се морају по сваку цену подржати.¹³ Турску владу као најодговорнијег кривца за мизерну македонску свакодневницу оптужио је лорд Абердин, док је протурске ставове заступао бискуп од Рочестера.

Највећи одјек у парламентарној расправи о стању у југоисточној Европи 28. марта 1905. оставила су излагања ерла Литона и лорда Њутона. Ерл Виктор Литон се осврнуо на резултате спровођења Мирцтешког реформског пакета напомињући да је учињен неки прогрес у реорганизацији жандармерије, приписујући ту заслугу деловању британских официра и њиховог претпостављеног пуковника Ферхолма. Ипак, његова генерална оцена је била да реформе нису успеле да спрече крвопролиће и обнову реда, при чему на терену владају неправда, верска нетолеранција, а локална администрација је пристрасна.¹⁴ Такође, најенергичније се успротивио турском предлогу о повећању царинских стопа од три одсто на увежену робу. Лорд Њутон је такође упозоравао да се ситуација у Македонији није поправила, већ да и даље постоји исти степен несигурности, хорде неплаћених и полудисциплинованих војника које и даље харају, а

¹¹ Isto, 722.

¹² HL, *Deb 15. February 1904*, series 4, vol. 129, (CXXIX), 1260.

¹³ HL, *Deb 15. February 1904*, series 4, vol. 129, (CXXIX), 1276.

¹⁴ HL, *Deb 28. March 1905*, Series 4, vol. 143, (CXLIII), 1317-1319.

ривалске хришћанске револуционарне банде и даље врше масакре. За све то опет је окривио делимично неспособност турске владе, а преваходно деловање ривалских чета.¹⁵ Међутим, у складу са традиционалном туркофилском политиком изнео је мишљење да би сваки образовани Грк или Бугарин у Македонији и даље радије живео под турском влашћу него што би желео да је замени руском или аустријском.

Оцене о настављању лоше ситуације у Македонији одбацио је лорд Ленсдаун, иако је признао да и даље страдају недужни и неоружани сељаци над којима се свете како турска војска тако и устаничке банде. Тврдњу да ситуација ипак није толико црна поткрепио је подацима да се током 1904. на своја огњишта вратило двадесет хиљада избеглица, Једренски вилајет је укључен у реформски пакет, број страних официра у оквиру жандармеријског контингента повећан је на четрдесет осам, отворена је жандармеријска школа у Солуну.¹⁶

Последњу велику расправу о Македонији лордови су водили на заседању од 25. фебруара 1908, а у вези са најновијим предлогом мера Едварда Греја. Најбриткију дискусију и овога пута имао је лорд Њутон који је славодобитнички подсетио своје колеге да је време показало да је био у праву када је тврдио да партнерство Аустрије и Русије није искрено. Најоштрије је осудио Еренталов план о добијању железничке концесије предлажући да и Русија треба да изврши притисак на Порту како би добила концесију за изградњу пруге од Доњег Дунава до Једрена. Тврдећи да је Мирцешки програм мртав, а европски концерт у колапсу, тражио је да британска влада напусти политику сјајне изолованости.¹⁷

За разлику од Дома лордова, у дому општина македонска проблематика је пленарно разматрана само на два заседања током 1906. и почетком 1908. године. У расправи од 23. маја 1906. издвојило се излагање либералног посланика Хенрија Линча који се залагао да се у Македонији примене решења која су већ заживела у азијским провинцијама Турске. По њему тамо су хитно потребне реформе, јер

---

¹⁵ HL, *Deb 28. March 1905*, Series 4, vol. 143, (CXLIII), 1327.

¹⁶ HL, *Deb 28. March 1905*, Series 4, vol. 143, (CXLIII), 1340.

¹⁷ HL, *Deb 25. February 1908*, Series 4, vol. 184(CLXXXIV), 1524-1525.

су учестала убиства, нема сигурности за животе и имовину, безбедност људи зависи од деловања илегалних организација и комитета. Навео је податак да је за осам месеци 1905. седамсто осамдесет пет људи изгубило животе у насиљима, а многи од тих злочина су настали услед сукоба једних чета против других.¹⁸

Најзначајнију расправу о Македонском питању Доњи дом је одржао 25. фебруара 1908. када је Едвард Греј изнео свој предлог реформи. Први који је на том заседању јасно изјавио да је Мирцтешки програм реформи пропао био је либерални посланик Џорџ Харди. Он је посебно апострофирао неуспех у раду жандармеријских снага, истичући да се деловање страних официра сводило на надгледање ситуације, и извештавање великих сила. Активност жандармеријских снага није смирила тамошњу ситуацију већ напротив повећан је број убиства. Изнео је податак да је од започињања Мирцтешких реформи у земљи од један и по милион становника убијено десет хиљада људи што је горе него у Ирској, тачније то је трећина становништва Ирске или један енглески град просечне величине.¹⁹ Изнео је податак да је према британским извештајима током 1907. убијено двесто тридесет шест Бугара, осамдесет девет Грка, осамдесет осам Срба, четири Влаха, а заробљено десет Бугара, двадесет девет Грка, осамдесет шест Срба.²⁰

За водећу улогу Велике Британије у решавању македонског случаја нарочито снажно се залагао либерални посланик Џорџ Гуч, који је такође сматрао да је Мирцтешки програм дефинитивно пропао. Његова идеја је била да Енглеска у оквиру европског концерта треба да склопи једну врсту савезништа који би јој омогућио вођење кључне улоге у Македонском питању. Њени потенцијални савезници би могли да буду Французи, Руси и Италијани. Најзначаније излагање на овом заседању је имао шеф Форин офиса Едвард Греј који је са скупштинске говорнице јавно изнео основне елементе свог плана за Македонију. Он је најпре признао да је тамо током 1906. и 1907. порастао број злочина и насиља које су извршила у највећем

¹⁸ HC, *Deb 23. May 1906*, Series 4, vol. 157 (CLVII), 1385.

¹⁹ Hansard 1803-2005, *Parliamentary Debates, House of Commons, Debate 25. February 1908*, Series 4, vol. 184 (CLXXXIV), 1667, www.hansard.millbanksystems.com/20.april.2010. (у даљем тексту HC Deb)

²⁰ HC, *Deb 25. February 1908*, Series 4, vol. 184 (CLXXXIV), 1668.

броју случајева чете ривалских хришћанских националности борећи се између себе. Полазећи од тезе да је ситуација у Македонији веома лоша сматрао је да је неопходно да се без одлагања нешто предузме како би се зауставила насиља које чине банде. Поновио је раније више пута изречена упозорења бугарској и српској влади да треба да учине све што могу да спрече формирање чета ван Македоније, при чему је био свестан да је то тешка мисија јер ће тамошње владе тврдити да чине све да спрече формирање тих банди на сопственој територији и њихов прелазак у Македонију, при чему су оне делимично у праву када тврде да злодела њихових сународника у Македонији представљају одмазду за раније почињене злочине.²¹

Предложио је повећање броја жандармеријских снага у Македонији. По њему жандармерија је оруђе у рукама султана које може да пацификује Македонију и њено повиновање европским официрима не би значило рушење султановог престижа, достојанства или ауторитета. Чак је био спреман да одустане од свог предлога ако силе нађу боље или ефикасније решење. У случају смањења турских трупа у Македонији силе би требало да дају колективне гаранције Турској да се неће дозволити мешање других земаља. Реафирмисао је Ленсдаунов предлог о именовању гувернера Македоније, сматрајући да би ако би се именовано на одређени број година, био несмењив, и добио одрешене руке то могло да доведе до решења македонског питања.

Највећу заинтересованост приликом постављања посланичких питања британски парламентарци су исказали према току реформи у Македонији, при чему их је занимало да ли оне остварују напредак или постоје одређени проблеми, како функционишу цивилни агенти.²²

Свакако једно од напровакативнијих питања које се начелно односило на споровођење одредби Мирцтешког плана поставио је 27. јула 1905. Арчибалд Корбет, посланик Шкотске либералне партије кога је интересовало који ће се кораци предузети да се оствари трећи члан програма који је предвиђао измену територијалних гра-

---

²¹ HC, *Deb* 25. February 1908, Series 4, vol. 184 (CLXXXIV), 1699.

²² HC, *Deb* 23. March, 27. April 1903, 3. May 1904, Series 4, vol. 119, 121, 134 (CXIX, CXXI, CXXXIV), 1461, 65, 247.

ница у Македонији. Не оспоравајући право територијалних ревандација ерл Перси, државни подсекретар је свој одговор увио у дипломатску обланду фразом да се неће предузимати кораци који би у том тренутку довели у опасност пацификацију земље.²³ Честа питања су се односила и на потребу реорганизације македонске администрације и судства, а опет све у складу са четвртим чланом програма из Мирцштега.

Посланик Џејмс Брајс, иначе активни бугарски лобиста, поставио је неколико кључних питања која су била важна за неометано функционисање жандармеријских снага. Између осталог, интересовао се колики је број високих европских официра одређен да учествује у македонској жандармерији, да ли ће поред њих бити именовани и нижи официри, колика је територија коју ће контролисати, да ли су им европске силе осигурале извршну контролу и дале права наређења без мешања турских власти. Из одговора ерла Персија сазнало се да у том тренутку није био још утврђен коначни број официра, при чему је Порта у првом турнусу прихватила распоређивање само двадесет пет високих официра. Силе су инстистирале на праву генерала Ђорђиса да број жандарма повећа на шездесет, а захтевано је ангажовање и мањег броја подофицира. Територија под жандармеријском контролом обухватала је деветнаест хиљада тристо педесет квадратних миља. Перси је напоменуо и да европски официри неће подлегати ничијим наређењима сем оних које издаје италијански генерал, и сваки покушај мешања у њихове надлежности присилиће велике силе да поново размотре позицију ових официра.²⁴

Ипак, из овог сета најзанимљивија питања поставили су посланици Едвард Мун и Френсис Сејмур Стивенсон, 3. марта и 17. априла 1905. Њих је занимао прецизан распоред европских официра у македонским вилајетима, величина територије и број становника, статистички подаци о броју и рангу европских официра ангажованих у полицијским снагама, као и места где су њихови штабови лоцирани. У вези са првим питањем Ерл Перси је упознао посланике да Велика Британија има официре у санцаку Драма (све казе), што

²³ *HC Deb 27. July 1905*, Series 4, vol. 150 (CL), 595, M. Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi 1876-1918, I*, Beograd 1998, 240.

²⁴ *HC Deb 25. April 1904*, Series 4, vol. 133 (CXXXIII), 1047.

обухвата 1080 квадратних миља са 52000 становника, док је Француска своје офицере распоредила у Санцаку Серез (све казе), на територији од 4920 квадратних миља са 330000 житеља. Руски офицери су се налазили у свим казама Солунског санцака који се простирао на 7300 квадратних миља где је живело 273000 становника, а италијански су контролисали све казе Битољског санцака сем охридске и казе Касторија у санцаку Корица, на укупној површини од 3780 квадратних миља са 200000 становника. Аустрија је своје офицере разместила у свим казама скопског санцака где је на 4150 квадратних миља живело чак 500000 становника. Према томе, из ових података јасно се види да су највећу територију покривали руски офицери, а да је највише становника живело у скопском санцаку где су ординирали аустријски офицери. С друге стране, за најмању територију и најмањи број становника одговарали су енглески офицери.²⁵

Када се ради о статистичким подацима и они су веома занимљиви. Ерл Перси је обавестио посланике да је италијански генерал де Ђорђис, као супервизор реорганизације македонске жандармерије имао шест помоћника (Велика Британија, Италија, Русија, Аустрија, Француска и Немачка), при чему нико од њих није имао нижи чин од пуковника. У оквиру жандармерије до средине априла 1905. распоређено је укупно четрдесет осам европских официера и то британских шест, француских и италијанских десет, и по једанаест руских и аустријских. Шест британских официера од тога два мајора, један капетан и три поручника налазили су се у санцаку Драма, са штабовима у Драма, и Кавали. Десет француских официера је имало штаб у месту Серез. Једанаест руских официера је штаб лоцирао у Солуну, а исто толико Аустријанаца је за седиште штаба одредило град Скопље. Италијански официери су разместили своје штабове у Битољу, Охриду и Прилепу.²⁶

Поред реформе полицијских снага у Македонији, британски парламентарци су нарочиту пажњу посветили реформама у монетарној и финансијској сфери, односно контроли извора прихода и расхода на територији три македонска вилајета. Колико је велико интересовање владало за овај сегмент потврђује податак да је поставље-

---

²⁵ HC, *Deb 11. August 1904*, Series 4, vol. 140 (CXL), 219.

²⁶ HC *Deb 17. April 1905*, Series 4, vol. 145 (CXLV), 286.

но више од тридесет посланичких питања. Током пролећног заседања парламента 1905. неколико посланика се распитивало о напретку преговора између европских сила и Турске по питању финансијске контроле у Македонији. Основе финансијске шеме предложио је 11. јануара 1905. лорд Ленсадаун допунивши их 28. марта. Суштина његовог предлога сводила се на установљење једне међународне комисије састављене од представника земаља чланица Европског концерта која би вршила контролу над новоустановљеним и посебно одређеним македонским буџетом, чему се непрестано противила Порта.²⁷

Оцеђујући да су реформе шефа Форин офиса у сфери финансија и правосуђа драстично радикалне, аустријска и руска дипломатија излазе са својим контрапредлогом мера који је подразумевао давање великих овлашћења у контроли македонских новачаних токова Империјалној отоманској банци, генералном инспектору и двојици цивилних агената. Њима би помагало и шест инспектора, Турака које би именовоа Хилми паша.²⁸ Британска страна је ставила примедбе на тај предлог сматрајући да су дата превелика овлашћења генералном инспектору и његовим сарадницима. Ипак, 8. маја Порти је упућена нота у којој се тражило именовање четири финансијска делегата које би одредиле Француска, Немачка, Велика Британија и Италија, и који би заједно са генералним инспектором и цивилним агентима контролисали финансије Македоније. Ћутање Порте навело је силе да понове ноту 24. јуна. Негативан турски одговор стигао је 29. августа. То није поколебало велике силе које су и поред противљења из Цариграда послале четири финансијска стручњака у Скопље. Међутим, тврдоглаво опирање Турске да пристане на укључивање четворице европских делегата у финансијску комисију изазвао је прави рат живаца и натерало Аустрију и Русију да, уз подршку Лондона, у периоду од 25. новембра до 5. децембра 1905. изврше поморску блокаду турске обале и острва Митилене.²⁹

У међувремену, Аустрија и Русија су упутиле ноту владама Србије, Бугарске и Грчке у вези са предстојећом поморском демон-

²⁷ *HC Deb* 18. April, 26. June, 20. July, 3. August 1905, Series 4, vol. 145, 148, 149, 151, (CXLV, CXLVIII, CXLIX, CLI), 430, 901, 1377-1378, 82.

²⁸ B. D, vol. V, N° 37, Lansdowne to F. Bertie, February 3, 1905, 77.

²⁹ B. D, vol. V, N° 43, 44, 45, O'Conor to Lansdowne, Lansdowne to Hardinge, Lansdowne to E. Goshen, Young to Lansdowne, October 21, 23, November 25, 1905, 81-83, 97.

страцијом, али и упозориле на то да деловање револуционарних чета чији је циљ био наставак нестабилности, онемогућава њихове напоре за постизање решења и оне не могу да те покушаје дестабилизације толеришу. Велике силе се надају да ће балканске државе подржати њихове напоре за пацификацијом Македоније и спречити или обесхрабрити деловање револуционарних покрета.³⁰ Поморска блокада турске обале и њених острва окончана је 5. децембра када је Цариград прихватио захтев о именовану страних делегата у финансијској комисији. Коначни Финансијски Реглемент (Органски закон) то јест правила за три румелијска вилајета турски султан је прихватио 2. јануара 1906. У Реглементу се предвиђало оснивање Финансијске комисије са мандатом од две године. Комисија би добила извршна овлашћења у име отоманске владе, а сачињавали би је генерални инспектор, цивилни агенти Аустрије и Русије и пет саветника. Комисија је имала овлашћење да надгледа да ли се порез прикупља регуларно укључујући и десетак, да контролише правилно трошење македонског буџета као и извршење финансијских реформи. Реглементом се утврђивала обавеза доношења једногодишњег македонског буџета који прописује квоту од пет одсто која ће се користити за подмиривање јавних радова.³¹ Окончавањем демонстрације поморске силе и усвајањем финансијског Реглемента окончана је једногодишња борба за решавање питања финансијске реформе.

Велику контроверзу у британској јавности изазвала је намера турске владе да подигне царинске стопе на увезене производе. Новчана средства прибављена од повећаних дажбина Порта је планирала да употреби за финансирање наставка македонских реформи. Британска влада је посебно била заинтересована за ово питање јер је исход борбе за подизање царинских дажбина за њу у ствари било питање престижа у њеној борби са Немачком око економске, и политичке доминације на Блиском истоку. Не треба сметнути с ума да је тих година немачка политика имала снажан утицај на турског султана. Ова идеја такође, изазвала је подељене и бурне реакције међу британским парламентарцима с обзиром на то да би подизањем ца-

---

³⁰ B. D, vol. V, N° 69, Conor to Lansdowne, November 24, 1905, 95-96.

³¹ *Macedonian Financial "Reglement" 1906*, The American Journal of International Law, vol.1, N° 2, Supplement official Documents, April 1907, 209-213.

рина са дотадашњих осам процената на једанаест одсто највећу штету претрели управо британски артикли јер је преко шездесет одсто робе која се увозила у Турску било енглеског порекла или долазило са њеног тржишта. И док се једна група посланика противила тој намери турске владе сматрајући да ће Велика Британија највише бити на губитику и да влада не треба да да своју сагласност за повећање, други су свој пристанак пружали начелно и условно предлажући да енглеска влада затражи додатне гаранције да ће Порта паре употребити за подстицање реформи, а не за неке сумњиве послове.³² Мусурус паша, турски посланик у Лондону предао је још 15. фебруара 1905. британској влади предлог о повећању царина са осам на једанаест процената. Ленсдаун је 27. фебруара упутио одговор Порти да ће дати сагласност на повећање царина, под условом да прихвати услове које је диктирао његов кабинет. Турски званичници су морали да припреме реалан план финансијских потреба за Македонију, да цивилни и војни трошкови буду сведени на реалне потребе администрације, да прикупљање царинских средства врши компетентно тело које би поред скупљања и контроле трошења прихода од повећања нових царинских такси контолисало и локалне приходе. Како турска влада ни после осам месеци није одговорила на британске предлоге, Ленсдаун је 28. октобра упутио Мусурус паши Меморандум у коме се подсећало да турска влада остаје нема на британске услове, као и да она неће дати сагласност на повећање стопа док Порта не пружи гаранције да ће наменски трошити паре, и док се буде опирала именовану четири финансијска делегата.³³

Турска влада је 30. априла 1906. упутила захтев свим силама за подизање царинских дажбина, а њихов одговор је стигао 28. маја. Он је садржавао четири услова које је Турска морала да испуни како би се прибавила њихова сагласност за веће царине. Један од најбитнијих је био да од укупне суме новца добијеног повећањем такси двадесет пет одсто треба да се усмери за измирење мањка у македонском буџету. Порта те услове није прихватила.³⁴ Након тога бри-

³² HC Deb 14. March 1905, Series 4, vol. 142 (CXLII), 1375.

³³ B. D, vol. V, N° 52, *Memorandum Communicated to Musurus Pasha*, October 28, 1905, 87.

³⁴ B. D, vol. V, F. O, 371/345, *Extract from Annual Report for Turkey for Year 1906*, 168-169.

танска влада је представила силама нови Меморандум који је имао шест тачака и у коме су се, између осталог тражиле гаранције да ће додатне таксе бити правилно прикупљене и искоришћене искључиво за потребе македонског буџета, као и да се њихово прикупљање ограничи на период од седам година. Један од услова је био спречавање повећања војних издатака, а за жандармерију се тражило право да интервенише у случајевима напада. Иначе, сви ови услови само су кондензовали захтеве које су тих месеци са говорнице из Вестминстера износили посланици³⁵.

Измењен предлог британске владе прихватили су крајем октобра представници великих сила сем Аустрије и предали га Порти. Турска влада је после вишемесечних одлагања 9. новембра прихватила Меморандум сила, али уз ограду да није у могућности да измирује годишњи лимит од двесто педесет хиљада фунти за потребе сервисирања македонског буџета, али је касније прихватила да исплаћује спорну суму. Коначно, питање царинских такси је скинуто с дневног реда 25. априла 1907. када је Николас О Конор потписао протокол у име британске владе о њеној сагласности за повећање турских царина са осам на једанаест индексних поена и то за период од седам година.³⁶

Током парламентарних сесија у 1906. и 1907. најчешће су постављана питања око усвајања македонског буџета, његове висине и расподеле буџетских ставки, при чему су се посебно апострофирала издвајања за жандармерију, јавне радове, судство и цивилну администрацију. Колико су ова питања била осетљива и важна за британску владу показује чињеница да су одговоре на њих најчешће давали Едвард Греј и Валтер Рансиман, министар за локалну управу. На заседању Доњег дома 22. марта 1906, Едвард Греј је одговарајући на питање о висини буџета упознао посланике да је буџет установила међународна финансијска комисија и проследила га Порти. За цивилне послове одређено је 768697 фунти, за правосуђе је планирано да се издвоји 706691 фунта, а за јавне послове 77851 фунта. Најмање

---

³⁵ Isto

³⁶ B. D, vol. V, N° 155, Encluse O Conor to Tewfik Pasha, April 25, 1907, 199.

новца је намењено за полицију и то 26803 фунти, све укупно 1.580.052 турских фунти.³⁷

Наставак трусне ситуације изазивао је велику забринутост и међу британским посланицима који су често питали представнике своје владе о тачности вести о масакрима, размерама сукоба, броју убијених и рањених, материјалној штети, корацима које ће предузети велике силе и британска влада у смиривању стања. О размерама катастрофално лоше ситуације у Македонији најбоље говоре подаци о броју убијених током оружаних сукоба током 1906. и у првих пет месеци 1907. Одговарајући на питање члана Доњег дома Џорџа Гринвуда министар Греј је 6. новембра 1906. известио да је за десет месеци 1906. према извештајима британских конзула са терена број мртвих у насиљима у Солуну био 577, у Битољу 481, у Косовском вилајету 188, а у првом полугодишту 1907. погинуле су 422 особе, при чему су у ту бројку укључени и наоружани устаници који су настрадали у сукобу са турским трупама.³⁸

Званична британска политика је непрестано била опседнута упадом и деловањем устаничких чета у Македонији које су организоване и логистички подржаване од матичних балканских држава и њихових влада, мада су оне стално уверавале како Порту, тако и велике силе, да чине све на спречавању њиховог организовања, наоружавања и пребацивања у Македонију. С друге стране, администрација лорда Ленсдауна али и његовог наследника Греја, скоро свакодневно је упозоравала кабинете балканских држава да не дају подршку устаницима и да учине све да сузбију њихово деловање. Зато и не треба да чуди да су у истом тону о овом питању говорили и представници највишег законодавног тела британског краљевства. Први који је изазвао својеврсну буру био је конзервативац Томас Гибсон Бојлс који је још 4. фебруара 1904. тражио информацију о томе да ли владе Србије и Бугарске намеравају да се прикључе македонским устаницима против Турске, и да ли британска влада предузима кораке да осигура извршење одредби Берлинског уговора о стварању аутономних провинција на Балкану под сизеренством султана, одно-

³⁷ HC Deb 22. March 1906, Series 4, vol. 154 (CLIV), 619.

³⁸ HC Deb 6. November, 1906, 4. July 1907, Series 4, vol. 164, 177 (CLXIV, CLXXVII), 328, 864.

сно да ли постоји неки други начин да се осигура одржавање мира у европској Турској. Такву могућност одбацио је ерл Перси.³⁹ Ово питање Гибсон Бојлса представља својеврсну реакцију на бугарско-српске преговоре које су иницирали Бугари почетком 1904. у вези са склапањем политичког споразума две земље, а којим би се закопале међусобне ратне секире односно постигла једна врста компромиса око Македоније, те највеће тачке њиховог раздора. Пријатељски договор две стране из априла 1904. конкретно је значио подршку Мирцетешком програму, афирмацију мира и статуса кво на Балкану. Две државе су се обавезале да међусобно гарантују сигурност и интегритет.⁴⁰

Занимљиве су оцене о појединим актерима скупштинских расправа о македонском питању. Посланик Џејмс Брајс за лорда Ленсадуна је тврдио да је македонофил, али да није изабрао прави тренутак за одлучну акцију своје земље у македонском питању, Балфур је непријатељ македонске ствари, а лорд Перси већи Турчин од султана, односно већи конзервативац од Ленсадуна и по својим ставовима више је личио на Дизраелија јер је много био наклоњен Турској. Николас о Конор је заступао став да Велика Британија треба да делује независно од осталих сила у политици према Македонији, а Артур Николсон је био за што чвршће везе Енглеске са Русијом.⁴¹

Својим непрестаним интересовањем, расправама, постављањем посланичких питања у периоду од 1903. до 1908. године британски парламент је у великој мери допринео актуелизацији македонског питања у британској јавности и утицао на веће ангажовање британске владе и дипломатије на разрешењу тог проблема који је као Дамаклов мач висио над Европом, и диктирао понашање и активности чланица европског концерта.

---

³⁹ HC Deb 4. February 1904, Series 4, vol. 129 (CXXIX), 343.

⁴⁰ М. Војводић, *Петроградске године Стојана Новаковића (1900-1905)*, Београд 2009, 110, Ч. Попов, *Источно питање и српска револуција 1804-1918*, Београд 2008, 280.

⁴¹ В. Samardjiev, *On the Role of Public Opinion in Great Britain, 24, Исти, Англија и някои проблеми на реформеното дело в Македония през 1903-1908 г.*, Исторически преглед, година XL 1984, Книжка 6, 32.

Aleksandar Rastović

**MACEDONIAN ISSUE IN THE BRITISH PARLIAMENT
1903-1908**

S u m m a r y

Macedonian issue represented the integral segment of the wider Balkan and Eastern issue, since the end of the Congress of Berlin, until 1895-96. Afterwards, it got reformulated as a particular one. It encircled the set of internal problems, occurred in the central parts of the European Turkey, i.e. diplomatic activity of the Balkan states and Great Powers (above all, Austro-Hungary and Russia), aiming at resolving the national issue as well as the territorial and political status of this area. Their strivings culminated in May 1897, upon the secret agreement in St. Petersburg, aimed at preserving the status quo and peace on the Balkans. Relatively peaceful times in Macedonia followed, that lasted, more or less successfully, until spring 1902, when violence emerged again. Riots culminated by the so-called August Uprising in 1903, that befell firstly the territory of the *vilayet* of Bitolj, but also partly those of Thessaloniki and Kosovo.

Although uprising in Macedonia has drawn attention of the European public, it echoed most strongly in the official Great Britain politics and public. Majority of the Englishmen followed with symphaties the Christian struggle against the Turkish rule. The British parliament has shown interest in Macedonian issue as well, with more than 80 conversations on Macedonia taking place from 1903 to 1908. It was mostly in form of discussions or representatives' questions; in the Lower House on 74 sessions, and in the Upper House on 6. Members of the parliament and especially of the Upper House have, apart through discussions or representatives' questions, consecrated annually (except in 1907), at least one extraordinary session to the Macedonian issue, while members of the Lower House have acted consequently, on separate sessions. Liberals have particularly got engaged in solving the Macedonian issue, followed by representatives of conservative orientation. Representatives' questions regarding Macedonia, expressed before

the British government representatives and Foreign Office, have dealt with various issues, from reform execution and acting in accordance to Mirčeteški agreement, installment of gendarmerie, effectuation of administrative and legal reforms, financial state and reforms concerning fiscal and financial politics, to more sensitive issues regarding rebel incursions from neighbouring countries, their activities on Macedonian territory, but also Turkish crimes against the local Christian population. Almost all the representatives who were engaged in these discussions have supported reforms that would improve the status of the Christians, prevent rebellion activities on the territories of the neighbouring Balkan countries, but also secure the preservation of the territorial integrity of the Turkish Empire.

Keywords: Macedonia, Macedonian issue, reforms, Great Britain, Serbia, the Balkans.

Чланак примљен: 01. 06. 2010.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 01. 11. 2010.